

Драган Траиловић*

Религијски екстремизам у Централној Азији**

Апстракт

Регион Централне Азије, као и проблеми који га карактеришу у жиху светске јавности пада одмах после објаве рата међународном тероризму и интервенције у Авганистану, када се учавва његов битан геостратешки положај. Тада се учавва да и овај регион, а као последица великог броја различитих фактора, такође, већ дуже време, карактерише религијски екстремизам исламског предзнака.

Циљ овог рада јесте да утврди и опише неке од битних фактора који су проузроковали радикализацију ислама у овом региону. Ове факторе смо поделили на оне који су унутрашње природе и на оне који долазе изван региона. У другом делу рада бавимо се описом битнијих исламистичких партија, група и покрета који делују на овом простору.

Кључне речи: ислам, религијски екстремизам, тероризам, Централна Азија

1. Увод

Када се говори о простору централне Азије најчешће се подразумева територија пет бивших совјетских република, данас пет независних држава – Казахстану, Киргистану, Узбекистану, Таџикистану и Туркменистану. Простор Централне Азије је простор на коме су се сукобољавали или поклапали интереси великих сила како у прошлости тако и данас. Ово узроковало је да регион Централне Азије још увек карактерише велики број верских и етничких сукоба, као и сукоба око коначног разграничења ЦА република.

Регион Централне Азије је подручје претежно насељено сунитским муслиманским становништвом. Иако је већи део овог исламског становништва умерен у практиковању своје вере, постоји и велики број група радикалног и екстремистичког карактера.

2. Ислам у Централној Азији

– кратак историјски осврт

Ислам се у Централној Азији јавља веома рано, али ипак као последња религија. Први пут централноазијски простор са исламом долази у додир већ у 7. веку, док је исламизација региона завршена у 8. веку. До тог времена заступљене религије на овом простору биле су зороастризам, хришћанство, будизам.

* Истраживач, Институт за азијске студије, Београд.

** Рад је примљен 28. јула 2016.

Велики и богати градови настали на Путу свиле били су мета многих завојевача. Као такви они су привукли и муслимане (Арапе) који су напредовали и својим освајањима Персије. Овакве околности на простор Централне Азије доносе нова религијска учења, тј, ислам који постаје, али и опстаје до дан данас као доминантна вера у региону.¹

Нова религија, поготову религија као што је ислам, значила је и нов начин живота на овим просторима. Језик који је до тада био доминантан, персијски, сада постаје арапски, а период од 8. до 9. века постаје „златно доба“ за Централну Азију. Неки градови (нпр. данашња Бухара, затим Самарканд²) постају моћни центри културе, образовања и уметности муслиманског света³.

С краја 18. и у 19. веку започиње руски продор на подручје Централне Азије. Царска Русија као империја била је „импрегнирана православљем“ што је значило и повратак хришћанства у овај регион, које је иначе, на овим просторима било присутно пре ислама⁴. Руси су били ти који на просторе Централне Азије доносе пољопривреду и стварају седелачко становништво.

Царску Русију после Првог светског рата наслеђује совјетска Русија, чиме започиње и процес секуларизације региона и забрана сваке јавне манифестације ислама као религије.

Ислам у Централној Азији поново добија на значају после распада СССР-а, посебно у процесу формирања сада националих држава, без обзира на њихов секуларни карактер.

3. Разлози исламског екстремизма у Централној Азији

Разлози исламског екстремизма у Централној Азији су бројни. Ислам, као што је већ речено, још од седмог века постепено постаје доминантно религијско учење на овом простору. Реч је пре свега о доминацији ислама сунитске провинијенције.⁵ Као такав ислам постаје веома битан фактор верског, културног, а касније и националног идентитета људи на овом простору. Ислам са својим поновним буђењем започиње још у време „гласности“ и периода либерализације после скоро седам деценија секуларизације и деисламизације Централне Азије⁶. У време Совјетског Савеза регион Централне Азије био је подељен на неколико административних јединица. Под Стаљиновом директивом 1924. године формиран су Узбекистан и Туркменистан, Таџикистан 1929, а 1935. године Казахстан и Киргизија. Овако формиране републике уопште нису имале основа у никаквим историјским, националним, верским чињеницама, већ само у политичким разлозима. Као резултат тога велики број Узбекистанаца сада живи у Киргизији и Таџикистану, а такође одређен број етничких Киргиза живи у Узбекистану. Овако вештачки направљене поделе изазивају велики број сукоба, етничких и религијских на просторима разграничења сада независних република (Видети табелу 1).

1 Sebastiano Mori, Leonardo Taccetti, "Rising Extremism in Central Asia? Stability in the Heartland for a Secure Eurasia", *Briefing Paper*, European Institute for Asian Studies, Brussels, 2016, p.7.

2 У Самарканду (захваљујући Кинезима) у 8. Веку почиње да се производи тзв. Самаркандски папир, којим су се снабдевале исламске земље до краја 10. века

3 ----- "A history of Islam in Central Asia", Available at: http://www.islamawareness.net/CentralAsia/ca_hist1.html, (accessed 15/06/2009/)

4 Мирољуб Јевтић, „Религијски екстремизам у Централној Азији“, у Хрестоматија: Драгана Митровић (приређивач), *Вредности и идентитет Азијских друштава*, Регионалне студије Азије, Факултет политичких наука, Београд, 2009.

5 Најзаступљенија је Ханафи школа сунитског ислама

6 1971. године на простору Централне Азије било је 26.000 џамија, а 1985. само њих 400

Табела 1. Конфликти у Централној Азији

Земља	Конфликт	Опис	Статус
Казахстан	Источни Казахстан	Етнички Руси траже независност	Периодични инциденти
	Источна граница	Ујгурски сепаратизам подржан из кинеске аутономне области Синђанг	активан
	Јужна граница	Тензије са Узбекистаном	активан
Киргизија	Баткен и Лаилек	Периодичне герилске активности	периодичан
	Југозападна граница/Фергана	Тензије са Узбекистаном	активан
Таџикистан	Грађански рат	Централна власт vs. Уједињена таџикистанска опозиција	Прекид ватре од 1997. године
	Кујанд	Тензије са Узбекистаном	активан
	Горно- Бадакшан	Сепаратистичке активности Исмаилиса	латентан
Туркменистан	Чираг (Каспијски)	Тензије са Азербејџаном	активан
Узбекистан	Источна, западна и јужна граница	Инциденти са суседним земљама	активан
	Каракалпакстан	Сепаратистичке активности	латентан

Извор: Bahran Amirahmadian, *Geopolitical, Geo-Strategic and Eco-Strategic Importance of Central Asia*, Available at: [www. Int-politics.com](http://www.Int-politics.com), (accessed 18/06/2009/)

Колапс Совјетског Савеза и независност централноазијских република био је битан предуслов регенерације ислама у региону. Разлози за то јесу пре свега делом реакција на репресију током совјетског периода, али и делом због тога што ислам постаје битан елемент националног идентитета. Такође, настали идеолошки вакуум је био добра прилика за ислам, који постаје све више политизован, да попуни овај празан политички и идеолошки простор⁷. Секуларне власти на чијем челу се налазе стари комунистички кадрови сада обучени у рухо демократије у оваквим тенденцијама уочавају претњу својој (само)власти. То доводи и до сукобљавања већ `90-их година са исламским групама у Узбекистану, али и до крвавог грђанског рата у Таџикистану. Власти у централноазијским републикама, посебно у Узбекистану су веома намерене да угуше било какав већи исламистички покрет. Као што је већ речено, ислам у овом периоду у Централној Азији постаје политизован и добија своје екстремистичке форме. Посебно јака упоришта различитих екстремистичких група настају на простору Ферганске долине, одакле ове групе делују према Узбекистану, Киргизији и Таџикистану.

Поред свега овога као битни издвајају се још неколико фактора који су проузроковали да ислам у Централној Азији придобије форме фундаментализма, екстремизма и тероризма. Реч је пре свега о веома лошим социо-економским условима који су карактеристични за земље у процесу целокупне друштвене и државне транзиције из једног система у други.⁸

⁷ Poonam Mann, „Religious extremism in Central Asia“, *Strategic Analysis*, Vol. 25, Issue 9, 2001, pp.1029-1044.

⁸ Исто

Праћени ендемском корупцијом, сиромаштвом, незапосленошћу, а у комбинацији са ауторитарним тенденцијама власти овакве околности довеле су до тога да се на ислам гледа као на алтернативу за бољи живот. Многе исламске групе финансијски и на друге начине помажу своје присталице. Наравно, потребно је истаћи да је више оних који су на ислам гледали у његовој модернијој, блажој верзији у односу на оне који су му приступили радикално. Дакле, ови фактори (деисламизација у периоду СССР-а, идеолошки вакуум, економска и друштвена криза, ауторитарне политичке структуре, неуспех демократске транзиције) могли би се означити као унутрашњи разлози за постепену радикализацију ислама у Централној Азији⁹.

Поред њих на овом простору деловало је и неколико екстерних фактора који су утицали на религијски екстремизам у Централној Азији. Сукоби у Авганистану како у периоду 1978-89. године са СССР-ом, тако и они који ће доћи касније под геслом борбе против међународног и глобалног тероризма. Као други и не мање значајан спољни фактор јесте и пакистанско, а пре свега деловање Саудијске Арабије на пољу ширења исламске литературе, финансирања изградње џамија и свестране подршке исламској едукацији у региону¹⁰. Такође, и државе попут Ирана промовишу религијску литературу у региону, а као и Саудијска Арабија и Пакистан, помажу изградњу џамија и верских школа.¹¹ Наравно, и успешно спроведена исламска револуција у Ирану није прошла незапажено као могући модел исламске државе, насупрот моделу Саудијске Арабије. Захваљујући свему овоме, и вахабитски ислам стиже у регион и са њиме долази и до формирања различитих исламских група, од којих су најпознатије две, Исламски покрет Узбекистана и Хизб ут-Тахрир, чији се као главни циљ истиче успостављање исламских држава (са шеријатским правом) или једног централноазијског Калифата. Радикални ислам у Централној Азији плодно тле највише налази на селу међу руралним становништвом, које је најбројније и егзистенционално најугроженије, а тиме и подложније да тражи и прихвата алтернативе какве нуди ислам.

4. Исламски покрети, партије и групе у Централној Азији

На простору Централне Азије делује велики број различито организованих што умерених, што веома радикалних исламистичких група. Неке од њих делују само унутар граница националних држава, док су неке пан-централноазијске. Неке од њих су: Партија Исламске Ренесансе, Исламски покрет Узбекистана, Хизб ут-Тахрир ал-Ислами (Партија исламског ослобођења), Акрамија, Хизб ан-Нусра, Џамат Муџахедин Централне Азије, Источнотуркестански исламски покрет и друге.

За боље разумевање религијског екстремизма у Централној Азији неопходно је позабавити се и појединим исламистичким групама, навести њихове циљеве и средства за њихово остварење.

⁹ Leslie Evans, *The Rise of Islamic Extremism in Central Asia*, Available at: <http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=23631>, (accessed 15/06/2009/)

¹⁰ Мирољуб Јевтић, „Религијски екстремизам у Централној Азији“, у Хрестоматија: Драгана Митровић (приређивач), *Вредности и идентитет Азијских друштава*, Регионалне студије Азије, Факултет политичких наука, Београд, 2009.

¹¹ Детаљније о томе видети: Poonam Mann, „Religious extremism in Central Asia“, *Strategic Analysis*, Vol. 25, Issue 9, 2001, pp.1029-1044.

*Партија Исламске Ренесансе*¹²

Партија Исламске Ренесансе формирана је још у Таџицкој Совјетској Социјалистичкој Републици, непосредно пред дисолуцију Совјетског Савеза. Ова партија посебно добија на значају у периоду од 1991. када је и легализована после стицања независности Таџикистана. Убрзо партија долази у сукоб са тада владајућом реформисаном комунистичком партијом, услед чега долази до ерупције насиља. Партија 1993. године бива забрањена због покушаја формирања исламске државе у Таџикистану. Партија се реорганизује и предводи формирање Уједињене опозиције Таџикистана. До 1997. године Уједињена опозиција Таџикистана води крвави грађански рат, са десетинама хиљада жртава, а против Таџикистанских власти. Рат је завршен мировним споразумом 1997. године. После тога партија Исламске Ренесансе бива регистрована као политичка партија и као таква она улази у парламент. Ипак, основна платформа партије се није променила и она подразумева оживљавање исламских духовних вредности како у политици, тако у друштву уопште.

*Исламски покрет Узбекистана*¹³

Исламски покрет Узбекистана је милитантна исламистичка група састављена углавном од Узбекистанаца, али и грађана и етничких група из других централноазијских република. Првобитни циљеви ИПУ-а су свргавање секуларног председника Ислама Каримова са власти и успостављање исламске државе у Узбекистану. Овај покрет је повезан и са Ал-Каидом и као такав прихватио је антиглобалистичку и антизападњачку идеологију. Наиме, када је настао, 1998. године, покрет је деловао само у Узбекистану, да би касније добио један пан-исламски и пан-централноазијски карактер. Као такав, покрет као свој главни циљ сада промовише стварање не само исламске државе у Узбекистану, већ и на простору целе Централне Азије, обухвативши тако и Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Туркменистан, али и кинеску провинцију Синђанг.

Од операције „Трајна слобода“ покрет је окупиран активностима око организовања и извршења напада на америчке и коалиционе војнике у Авганистану. Наравно, покрет је био веома активан у терористичким актима на простору Централне Азије. Власти Таџикистана ухапсили су неколико чланова овог покрета 2005. године. У новембру 2004. Покрет је био окривљен за експлозију у јужном Киргистану када је убијен један теророриста, али и један полицајац. Примарно, пре свега овога, покрет је имао за циљеве Узбекистанске мете, и сматра се одговорним за неколико експлозија у Ташкенту у фебруару 1999. У августу 1999. присталице покрета узимају осам киргистанских војника, али и јапанске грађане као таоце. Такође, покрет је одговоран и за покушај атентата на председника Узбекистана Ислама Каримова. Покрет броји приближно 3.000 чланова. Исламски покрет Узбекистана највише делује у Ферганској долини, а у спреси је и са исламистичком партијом Хизб ут-Тахрир. Често, покрет наилази на помоћ и подршку локалног становништва.

¹² Детаљније о томе видети: Anna Tabuszewska, Olaf Osica, Adam Eberhardt, Krzysztof Strachota (Eds.), „The radical Islamic militants of Central Asia“, OSW Report, Centre for Eastern Studies, Warsaw, 2013, pp.5-14.

¹³ Исто

Хизб ут-Тахрир ал-Ислами (Партија исламског ослобођења)

Хизб ут-Тахрир је глобална, радикална, исламистичка политичка партија. Ова партија своје корене има у Јерусалиму, међу палестинцима, где као покрет настаје још средином педесетих. У Централну Азију долази средином `90-их и успева да придобије велики број присталица у већини централноазијских република. Грубе процене указују да партија броји од 15-20.000 припадника широм Централне Азије. Већина чланова су из Ферганске долине укључујући и провинцију Андијан, Фергана и Наманган провинције у Узбекистану, Сугхд провинцију у Таџикистану и Осх и Јалал-Абад провинције у Киргистану. Битно је нагласити и то да Хизб ут-Тахрир није религијска организација већ је више политичка партија чија је идеологија базирана на исламу. Такође, у односу на друге радикалне партије и покрете са исламским предзнаком, ова партија је позната по свом, бар формалном ставу, да се противи употреби оружја и силе у циљу остварења својих намера. Теоретски партија одбацује тероризам као средство политичке борбе. Упркос томе, ипак постоје докази о инволвираности партије у различите терористичке активности на простору Централне Азије¹⁴.

Главни циљеви ове исламистичке партије јесу: стварање исламског друштва и успостављање исламске државе, Калифата. Средства која партија највише користи на простору Централне Азије су најпре различити видови пропаганде, дељење панфлета, летака, књига и слично. Такође, битно средство јесте и организовање демонстрација, наручито као вид подршке ухапшеним члановима партије. Као честа мета ових активности јавља се председник Узбекистана Ислам Каримов, чији се режим одређује као „тиранија јеврејина“, што указује и на антисемитски став ове партије. Сматра се да партија сарађује са другим екстремистичким и терористичким групама, али су јављају и чести расколи, како унутар саме партије, тако и у односу са другима.

Источнотуркестански исламски покрет¹⁵

Источнотуркестански исламски покрет је милитантна муслиманска сепаратистичка група која делује у кинеској провинцији Синђанг. Ова група је стављена на листу терористичких организација од 2002. године. Ову екстремистичку групу чине припадници Ујгурске, туркофоне етничке већине у овој провинцији, која тражи отцепљење од Кине и формирање државе Источни Туркестан. Поред терористичких аката предузетих на територији Кине, ова група се сматра одговорном и за неке терористичке акте у Казахстану, као и за припремање бомбашког напада на амбасаду САД у Киргистану у мају 2002. Битна је и чињеница да овај покрет има успостављену сарадњу са другим исламистичким покретима на простору Централне Азије, као и са својим сународницима који живе на овом простору, а који финансијски и на друге начине помажу покрету да обавља акције на територији НР Кине.

14 Saltanat Berdikееva, "Myth and Reality of Islamist Extremism in Central Asia, Euroasia 21", Available at: http://www.eurasia21.com/cgi-data/document/files/Islamist_extremism_1.pdf, (accessed 18/06/2009/)

15 Anna Łabuszewska, Olaf Osica, Adam Eberhardt, Krzysztof Strachota (Eds.), „The radical Islamic militants of Central Asia”, op.cit, p.33.

5. Закључак

Државе Централне Азије од стицања своје независности се налазе у процесу свеукупне друштвене транзиције. Одвојивши се од централе власти Совјетског Савеза ове републике су се окренуле својим историјским коренима и традицијама, које су биле добродошле у процесима формирања етничитета и националних држава. Језик, али и вера су овде играли веома значајну улогу. Људи који живе на простору централне Азије су се вратили исламу као битном елементу етничког, религијског и културног идентитета. Под дејством различитих фактора, што унутрашњих што спољашњих, враћање и регенерација ислама је добила два тока. Један је био умерен, други радикалан. У условима велике политичке нестабилности, ауторитарне и секуларне политичке власти, сиромаштва и насталог идеолошког вакума ислам и његове норме сада нуде наду у бољи живот.

У оваквим околностима на овом простору долази и до формирања радикалних политичких и верских група које су усмерене на успостављање исламске државе и шеријатског права, као модела даљег развоја социјетета у Централној Азији. Наилазећи на отпор власти у умерених исламиста, ове групе прибегавају и насилним средствима политичке борбе и у коначном и тероризму.

Даља радикализација ислама у региону, уколико се околности не промене је неизбежна. Власти централноазијских република умногоме и злоупотребљавају овакве околности и сузбијају сваку политичку опозицију под геслом борбе против тероризма и религијског екстремизма. Праве демократске реформе у региону још увек изостају. Недовољна регионална сарадња, нерешавање етничких спорова, а изазивање нових додатно компликују ствари и иду на руку радикалном исламу.

Политичке и економске реформе, као и омогућавање мањим политичким партијама, па и оним са исламском идеологијом, приступ институцијама политичког система представљају кључ за дуготрајну стабилност у региону, а кључ стоји у рукама централноазијских лидера.

Библиографија

----- "A history of Islam in Central Asia", Available at: http://www.islamawareness.net/Central-Asia/ca_hist1.html, (accessed 15/06/2009/)

Anna Łabuszewska, Olaf Osica, Adam Eberhardt, Krzysztof Strachota (Eds.), „The radical Islamic militants of Central Asia”, OSW Report, Centre for Eastern Studies, Warsaw, 2013.

Bahran Amirahmadian, "Geopolitical, Geo-Strategic and Eco-Strategic Importance of central Asia", Available at: www.Int-politics.com, (accessed 18/06/2009/)

Leslie Evans, "The Rise of Islamic Extremism in Central Asia", Available at: <http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=23631>, (accessed 15/06/2009/)

Major Gregory R. Sarafiyani, US Army, "Islamic Extremism in Former Soviet Republics", *Military Review*, 2001.

Martha Brill Olcott, "Roots of Radical Islam in Central Asia", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2007.

Poonam Mann, „Religious extremism in Central Asia“, *Strategic Analysis*, Vol. 25, Issue 9, 2001, pp.1029-1044.

Saltanat Berdikееva, Myth and Reality of Islamist Extremism in Central Asia, *Euroasia 21*, Available at: http://www.eurasia21.com/cgi-data/document/files/Islamist_extremism_1.pdf, (accessed 18/06/2009/)

Sebastiano Mori, Leonardo Taccetti, "Rising Extremism in Central Asia? Stability in the Heartland for a Secure Eurasia", *Briefing Paper*, European Institute for Asian Studies, Brussels, 2016, p.7.

Мирољуб Јевтић, *Савремени Џихад као рат*, Никола Пашић, Београд 2001.

Мирољуб Јевтић, „Религијски екстремизам у Централној Азији“, у Хрестоматија: Драгана Митровић (приређивач), *Вредности и идентитет Азијских друштава*, Регионалне студије Азије, Факултет политичких наука, Београд, 2009.

Dragan Trailovic

Religious extremism in Central Asia

Abstract

Immediately after the declaration of war on international terrorism and intervention in Afghanistan, Central Asia comes into the focus of the world public. Its important geo-strategic position is again gaining in importance mainly because, as a result of many different factors, this region is characterized by religious Islamic extremism. The aim of this paper is to identify and describe some of the most important factors that have contributed to the radicalization of Islam in the region. These factors are divided into those which are internal in its nature and those who come from outside the region. Second part of the paper deals with the description of the most important Islamist parties, groups and movements that operate in this area.

Key words: Islam, religious extremism, terrorism, Central Asia